

LBRIS

We know
books

DRAGOȘ POPESCU

DISPOZITIVE CATEGORIALE

TRITONIC

Tritonic Books

București 2026

CUPRINS

PREFAȚĂ.....	9
DISPOZITIVE CATEGORIALE.DISPOZITIVE TEHNICE. DISPOZITIVE SOCIALE.....	14
NOTE DESPRE SINTEZĂ.....	16
STRUCTURĂ CATEGORIALĂ ȘI TRANSFORMĂRI DE STRUCTURI CATEGORIALE ÎN SISTEME SPECULATIVE (I)	30
STRUCTURĂ CATEGORIALĂ ȘI TRANSFORMĂRI DE STRUCTURI CATEGORIALE ÎN SISTEME SPECULATIVE (II).....	46
DISPOZITIVE CATEGORIALE. NOTE DESPRE DISPOZITIVE.....	61
CATEGORII ALE REALULUI ȘI CATEGORII ALE ELEMENTULUI.....	73
DISPOZITIVE CATEGORIALE. „CAUZALITATE-FUNCȚIE-SISTEM”.....	92
DISPOZITIVE CATEGORIALE. NECESITATE ȘI ORGANIZARE – EXTENSIUNI, DELIMITĂRI, PRECIZĂRI.....	119
DISPOZITIV CATEGORIAL ȘI EXPERIMENT ȘTIINȚIFIC.....	136
INSTRUMENT EXPERIMENTAL ȘI LUME-ORGANISM.....	160
LUME-DISPOZITIV ȘI ACCESORII: TRANZISTORUL, LIMBAJUL DE PROGRAMARE, PROGRAMUL.....	179
IDEEA DE CORP. CONTEXTUL ANTICHITĂȚII ȘI CREȘTINISMULUI.....	196
INDEX.....	216

DISPOZITIVE CATEGORIALE.

DISPOZITIVE TEHNICE.

DISPOZITIVE SOCIALE

Dispozitivul, moștenitorul actual al cosmosului, universului, lumii, și-a făcut apariția modest: ca dispozitive tehnice. „Și-a făcut apariția”, adică s-a înfățișat – deloc ca temă de gândire – într-o imensă diversitate, pluralitate: a dispozitivelor. Creându-și, în etape, posibilitatea de a-l recunoaște și studia. Deși noi, oamenii, îl cream și îl construim.

Dispozitivele proliferază încă. Se produc și se autoreproduc neconștient, în cantități enorme, în varietăți nepuizabile.

Preocuparea pentru producția de alte și alte dispozitive nu este însoțită de o preocupare echivalentă: cu privire la ce sunt în general aceste lucruri făcute de om și de creaturile omului, dispozitivele tehnice.

Existența dispozitivelor tehnice este un indiciu, un simptom, o revelare a ceva mai puțin vizibil decât dispozitivele obișnuite: *dispozitivele categoriale*.

Raportul dintre dispozitivele tehnice și dispozitivele categoriale a devenit, în momentul de față, obiectul de studiu al filosofiei. Celelalte forme de a se înfățișa ale filosofiei au fost reduse, datorită generalizării acestui raport, la stadiul „uzurii morale”, ca să folosim o expresie comună, rezervată dispozitivelor ineficiente, deși insuficient utilizate și continuând a fi utilizate.

Lumea dispozitivelor, creată de om, a bulversat profund, structural, lumea omului.

Societatea, realitatea socială așa cum o-nțelegeam cu treizeci de ani în urmă, a încetat *de facto* să existe.

În locul ei a apărut altceva. Căci rămâne de văzut dacă mai putem numi societate o colectivitate din care fac parte și alte entități în afară de oameni, în afara oamenilor.

Dispozitivele înlocuiesc oamenii. Pentru filosofie, aceasta este o temă fierbinte. Nu încă bine focalizată. Noua lume, Dispozitivul, nu a fost aproape deloc cercetată filosofic. Dimensionalitatea sa nu este familiară. Ar trebui să ne fie?

Dispozitivul prin excelență, tehnic vorbind, este calculatorul electronic. O mașină construită în contextul dezvoltării explozive a producției industriale, de la mijlocul secolului al XIX-lea până azi.

Calculatorul a facilitat menținerea și accentuarea fenomenului producției industriale. Apoi, perfecționat din ce în ce mai mult, a devenit posibilitatea unică de menținere și dezvoltare în continuare a producției industriale, dar și a celorlalte aspecte ale civilizației.

Nu mai putem concepe lumea de azi fără calculatoare electronice; de fapt, fără rețele de calculatoare, augmentând și mai mult forța calculatoarelor. Nu se mai poate menține organizarea, coeziunea socială – nu numai cea industrială – fără calculatoare electronice.

Omul depinde de acest dispozitiv.

Civilizația depinde de aceste dispozitive.

Ar mai putea civilizația să fie concepută fără dispozitive?

Ar mai trebui?

Ce individ urmează să concepem? Dar comunitate? Vor putea ele exista? Dar noi?

Ce este binele? Ce este răul? – în contextul Dispozitivului.

Putem să ne dispensăm de adevăr?

(din Programul revistei „Pagini de filosofie”
vol. 1, nr. 1, septembrie 2021)

NOTE DESPRE SINTEZĂ

I.

Ideea de sinteză provine din filosofie. De aici și-a făcut apariția și în alte domenii ale cunoașterii științifice sau artistice, unde este și azi utilizată curent, fără a da naștere la nedumeriri: se vorbește despre sinteză în chimie, istorie sau studiul literaturii, ca să evocăm, fără a ne referi la ele, numai trei.

În filosofie, după o perioadă de folosire intensă și, deseori, necritică, ideea de sinteză a început să fie privită cu neîncredere și chiar cu ostilitate, ca un gen de explicație artificial, care forțază faptele să i se conformeze, în loc de a se conforma faptelor. Se pot găsi, desigur, exemple care să dovedească abuzul de sinteză, mai ales în scrierile filosofice ale secolului trecut, în special cele aflate în descendența gândirii hegeliene. Căci lui Hegel i se datorează mult din prestigiul de care s-a bucurat sinteza. Deși ne-am putea întreba, în chip legitim: *cât* de hegeliene sunt asemenea scrieri?, un răspuns ar deplasa cercetarea noastră pe terenul istoriei filosofiei, care s-a practicat, deopotrivă, în exces, în trecutul nu prea îndepărtat. Scopul nostru este de a rămâne în cel al filosofiei propriu-zise.

Vom începe prin a propune un model pentru sinteză, considerată ca noțiune, deci mai curând din perspectiva științei logicii. Poziționarea este firească, întrucât cariera filosofică a sintezei a debutat, prin Kant, de la această disciplină filosofică.

Așadar, fie A și B două noțiuni.

Notele lui A sunt simbolizate de șirul: $a_1, a_2, \dots, a_n$.

De asemenea, notele lui B sunt: $b_1, b_2, \dots, b_n$.

Să presupunem că suma notelor noțiunii A și a notelor noțiunii B este echivalentă cu șirul notelor noțiunii C. În acest caz, să considerăm că C este sinteza lui A și B.

Tradițional, totuși, sinteza n-a fost considerată ca o simplă însumare: $C = A + B$. Proprietățile produsului sintezei (C) nu se obțin prin adăugarea mecanică a proprietăților componentelor sale (în cazul nostru, a notelor lui A și B). Un bun exemplu în acest sens este dat chiar de Kant, în *Critica rațiunii pure*. În cazul Totalității (T), sinteză a Multiplicității (M) și Unității (U), avem de-a face cu Multiplicitatea privită ca Unitate, nu cu Multiplicitatea *plus* o unitate. În locul Totalității ca adunare a Multiplicității cu Unitatea, adică:

$$T = M + U,$$

am avea de-a face, în cazul din urmă, doar cu o simplă adunare, și încă cea mai simplă dintre adunări, adiția unității:

$$T = M + 1.$$

De fapt, Totalitatea era, în sensul pe care ni-l propune Kant, Unitatea alcătuită din multipli, unificarea Multiplicității (multiplii reduși la elemente ale unui întreg). Mai potrivit ar fi să notăm astfel această sinteză:

$$T(U) = M,$$

deși, în cazul în care vedem Totalitatea ca Unitate în Multiplicitate (unitatea multiplilor, nu doar unificarea lor), putem s-o notăm:

$$T(M) = U.$$

Reanalizând modelul nostru pentru sinteza lui A și B prin prisma posibilității de a interpreta diferit raportul sintetic relevant

la Kant, în cazul Totalității, în scopul de a evita problema apărută, putem introduce o restricție: în cazul sintezei, spre deosebire de simpla sumă, șirurile notelor lui A și B alcătuiesc, fiecare în parte, o anumită ordine preexistentă sintezei. Sinteza (C), la rândul ei, reprezintă o nouă ordine, rezultat al contopirii unor ordini distincte. În cazul în care însumarea celor două șiruri ar fi fost întâmplătoare, în C notele lui A și B s-ar fi regăsit într-un nou șir al șirurilor lui A și B:

$$C = a_1, a_2, \dots, a_n, b_1, b_2, \dots, b_n, \quad (1)$$

sau:

$$C = b_1, b_2, \dots, b_n, a_1, a_2, \dots, a_n, \quad (2)$$

sau, amestecând componentele lui A și B:

$$C = a_1, b_1, b_2, b_3, a_2, b_n, \dots, a_n, \quad (3)$$

sau oricare altă combinație aleatorie.

Dar, considerând restricția pe care am introdus-o, o primă remarcă este că, pentru a putea vorbi despre sinteză, logica clasică a noțiunii are nevoie de unele completări. O a doua remarcă este că procesul sintetic este ireversibil. Să discutăm mai amănunțit cele două remarci.

Nota 1. În teoria clasică a noțiunii nu întâlnim cerința explicită ca notele unei noțiuni să alcătuiască o listă completă și ordonată. Mai degrabă, o asemenea listă este prezumată ca realizabilă în teorie, nu în practică. O noțiune, în sens clasic, se obține prin definire, iar cerința clasică a definirii este de a se identifica genul proxim și diferența specifică. Nu dispunem de nici o noțiune care

să întrunească toate notele și, mai mult, este problematic dacă putem dispune de o asemenea noțiune.

Pe de altă parte, în cazul lui Kant, nu avem de-a face cu noțiuni în sens comun. Totalitatea, Unitatea și Multiplicitatea sunt categorii, nu noțiuni comune. Ca atare, ele nu au un gen proxim; cu toate acestea, Totalitatea este mai cuprinzătoare decât Unitatea și Multiplicitatea, luate fiecare separat. Și, mai mult, atributul „mai cuprinzător” pe care l-am folosit, nu are un sens pur cantitativ, ci dă un înțeles nou atât Unității (care include Multiplicitatea), cât și Multiplicității (care include și Unitatea), ceea ce nu se întâmpla cu Unitatea și Multiplicitatea luate separat.

Nota 2. O dată constituită noțiunea sintetică, ea se bucură de proprietățile unei noțiuni autentice: ca atare, este indestructibilă, nu mai poate fi desfăcută în componentele care au alcătuit-o. De asemenea, și acestea rămân în continuare noțiuni. Multiplicitatea și Unitatea nu sunt anulate prin constituirea Totalității. Prin urmare, sinteza este un procedeu de îmbogățire a fondului de noțiuni, nu unul prin care noțiunile se reduc din punct de vedere numeric.

Dacă respectăm restricția, sinteza dintre A și B are o configurație precisă, din care se poate recupera regula reunirii celor două noțiuni anterioare. De exemplu:

$$C = a_1, b_1; a_2, b_2; \dots, a_n, b_n, \quad (4)$$

sau:

$$C = a_1, b_2; a_2, b_1; \dots, a_n, b_{n-1}, \quad (5)$$

sau:

$$C = a_1, a_2, b_1, b_2; \dots, a_{n-1}, a_n, b_{n-1}, b_n \quad (6)$$

ș.a.m.d.

Fiecare configurație de mai sus este o sinteză aparte, nereductibilă la alta. Ea este dată de însăși regula reunirii, în C, a notelor lui A și B. Din imensul număr de combinații posibile, probabil că foarte puține îndeplinesc condițiile logice pentru a fi recunoscute ca noțiuni. *De drept* însă, sau formal, fiecare combinație se poate considera sinteză întrucât i se poate indica regula de constituire. Tot formal privind chestiunea, îmbogățirea prin sinteză a fondului de noțiuni, semnalată de **Nota 2**, devine acum o adevărată proliferare necontrolată, cu atât mai mult cu cât, *de fapt*, evenimentul sintezei ne apare ca unul mai curând rar.

Posibilitatea de a constitui arbitrar listele de note, precum și o regulă de asamblare a notelor lui A și B în sinteza C explică, probabil, existența nenumăratelor încercări de sinteză decelabile în istoria filosofiei, dintre care multe s-au dovedit puțin rezistente la analize mai serioase. Cu cât lista notelor unei noțiuni este mai incompletă, cu atât enunțarea unei reguli de constituire a eventualei sinteze este mai expusă infirmării. În orice caz, modelul pe care-l propunem prilejuiește următoarea observație:

Nota 3. În cazul în care o noțiune intră în procesul sintezei, este necesar să se indice cu precizie toate notele care o compun. În caz contrar, regula de constituire a produsului sintetic nu este completă și, de fapt, sinteza nu se realizează.

Recombinarea notelor lui A și B în C ne obligă să notăm și altceva:

Nota 4. Noua structură în care se regăsesc componentele lui A și B le conferă acestora o funcție nouă, diferită de cea pe care elementul respectiv o îndeplinea originar. Astfel, funcția lui a_n în A este diferită de funcția lui a_n în C, iar funcția lui b_n în B diferită de funcția lui b_n în C.

Într-adevăr, dacă în cadrul lui A și B, a_n , respectiv b_n îndeplinesc funcția de membri ai șirurilor $a_1, a_2, \dots, a_n$, respectiv $b_1, b_2, \dots, b_n$, în cadrul lui C situația de schimbă.

Astfel, în cazul în care luăm ca referință (4), elementul $[a_n, b_n]$ reprezintă o unitate a șirului; în cazul (5) elementul $[a_n, b_{n-1}]$, iar în cazul (6) avem ca element $[a_{n-1}, a_n, b_{n-1}, b_n]$, mai complex decât în cazurile anterioare. Sinteza antrenează, așadar, o redefinire a componentelor elementare ale noțiunilor care intră în sinteză. Din perspectiva noțiunii C, notele care alcătuiesc A și B nu mai sunt elemente. Dar, într-o perspectivă pur aritmetică, suma notelor lui A și B coincide cu suma notelor lui C.

II.

Așa cum am menționat mai sus, în cazul categoriilor Cantității ale lui Kant nu aveam de-a face cu noțiuni comune. Categoriile, în sensul lor clasic, sunt predicate, adică se afirmă despre noțiuni, determinându-le. Ca atare, ele nu au note, ci abia prin predicare conferă note noțiunilor despre care se predică. De aceea, s-ar putea afirma, din perspectiva modelului nostru, că nici Multiplicitatea, nici Unitatea nu erau categorii în sensul deplin al cuvântului, ci abia Totalitatea este categorie, atunci când se predică despre Unitate, respectiv Multiplicitate. Constatare valabilă și pentru celelalte categorii kantiene, din listele Calității, Relației și Modalității. O categorie este, așadar, în prealabil, un produs sintetic, pentru a se putea afirma despre, determinând noțiunea comună.

Kant ocolește dificultățile pe care le prilejuiește această constatare, postulând o sinteză pură *a priori*. Ea efectuează operația prealabilă de constituire a categoriilor și, pentru a nu conduce la un reproș privitor la o posibilă definire *idem per idem*, este plasată pe domeniul imaginației. Prin urmare, sinteza originară ar fi un produs al imaginației, nu al gândirii. Categoriile devin instrumente ale facultății noastre de cunoaștere, nefiind interzis ca sinteza să aibă loc și între entități de origine diferită: inteli-